

Центр учбової літератури, 2008. – 295 с. 19. Про державну службу: закон України № 37234-ХІІ від 16 грудня 1993 р. // Вісник Державної служби України. – 1993. – Ст. 10. 20. Про службу в органах місцевого самоврядування: закон України № 2493-ІІІ від 07 червня 2001 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Ст. 4. 21. Федюкин С. Некоторые аспекты изучения истории советской интеллигенции / С. Федюкин // Вопросы истории. – 1980. – № 9. – С. 17–31. 22. Шевчук М. Регіональний лідер системи навчання державних службовців / М. Шевчук // Вісник Державної служби України. – 2004. – № 3. – С. 4–9. 23. Щокін Г. Як ефективно управляти людьми: психологія кадрового менеджменту: наук.-практ. посіб. / Г. Щокін. – К.: МАУП, 1999. – 400 с.

УДК 342.7:331.55

М. Сірант

Національний університет “Львівська політехніка”

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ФОРМУВАННЯ ПОТОКІВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

ã Сірант М., 2014

Досліджено проблему трудової міграції в умовах глобалізації, яка відіграє чи не найважливішу роль у сучасному міжнародному русі населення. Натомість глобалізація, на думку аналітиків, є закономірною та неминучою й її необхідно приймати такою, якою вона формується.

Ключові слова: глобалізація, глобалізаційні процеси, міграція населення, трудова міграція, ринки праці, демографічна ситуація.

М. Sirant

THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE FORMATION OF MIGRATION FLOWS

The article is devoted to research of problems of labour migration in the conditions of globalization which plays or not major role in modern international motion of population. Instead, the globalization, in opinion of analysts, is appropriate and inevitable and she needs to be adopted such, which she is formed.

Key words: globalization, globalizations not processes, migration of population, labour migration, labour-markets, demographic situation.

М. Сірант

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА ФОРМИРОВАНИЕ ПОТОКОВ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ

Исследованы проблемы трудовой миграции в условиях глобализации, которая играет почти что важнейшую роль в современном международном движении населения. Вместе с тем, глобализация, по мнению аналитиков, является закономерной и неминуемой и ее нужно принимать такой, какой она формируется.

Ключевые слова: глобализация, глобализационные процессы, миграция населения, трудовая миграция, рынки труда, демографическая ситуация.

Постановка проблеми. Глобалізація сьогодні стала однією з найважливіших проблем сучасності, що виражає головний напрямок розвитку світу й основну суперечність ХХІ ст. Якщо стрижневою проблемою другої половини ХХ ст. було протистояння двох світових систем, то

сьогодні нею стає взаємодія цивілізацій четвертого покоління на фоні прискорених процесів глобалізації. Вони стосуються життя та права кожної людини, кожної країни і світу загалом і несуть не стільки позитивні зміни, скільки негативні чи навіть трагічні наслідки, шляхи мінімізації яких поки що недостатньо розроблені. Однією з них є міграція населення та її різновид – трудова міграція.

Міграція населення, з одного боку, істотно впливає на збалансованість ринку праці, змінює економічний і соціальний стан населення, часто супроводжується зростанням освітньої та професійної підготовки, розширенням потреб задіяних у міграції населення людей; з іншого – масовий притік мігрантів може бути причиною зростання безробіття, посиленого тиску на соціальну інфраструктуру тощо. Тим самим міграція населення опосередковано впливає на рівень життя країни, на демографічну та соціальну структуру, розміщення і розселення населення, його етнічний склад, а також доволі часто призводить до напружених стосунків між державами, а інколи й до міжнародної нестабільності.

Мета дослідження – розглянути тенденції сучасної міжнародної міграції, основними з яких є глобалізація міжнародної міграції, якісні зміни у світових міграційних потоках, визначальну роль економічної, насамперед трудової міграції.

Стан дослідження. Окремі аспекти проблеми трудових мігрантів висвітлювалися у роботах з міжнародного права Е. Аметистова, А. Довгерта, Л. Лунца, В. Батюка. В 90-ті роки минулого століття з'являються актуальні наукові розробки з цього напрямку дослідження таких дослідників, як: В. Буткевича, Ю. Римаренка, І. Лукашука, С. Чеховича, О. Ярошенко, В. Комарницького, О. Камінського, Я. Самборської та інших.

Водночас необхідно зазначити, що упродовж останніх років побачила світ велика кількість наукових публікацій, у яких всебічно висвітлювались різноманітні аспекти глобалізаційних процесів. Зокрема їх авторами були знані у світі фахівці та експерти: Зб. Бжезинський, Дж. Сорос, Дж. Стігліц, Х. Шуман, Г.-П. Мартін, У. Бек, Є. Прімаков, А. Панарін, В. Большаков, А. Уткін, М. Хомський, М. Делягін, Є. Азроянц, Ф. Бобков, Ю. Яковець та ін.

Виклад основних положень. На сьогоднішньому етапі розвитку світової цивілізації суспільство переживає процеси трансформації усіх сфер людського життя, у якому всеохопна інтеграція та інформаційно-комунікаційна революція створюють об'єктивні передумови як для об'єднання, так і для його роз'єднання. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. виявив основоположну тенденцію соціального розвитку людства, яка отримала назву глобалізації. Водночас одним із парадоксів глобалізації у сучасному світі стало посилення прикордонного контролю і візового режиму в умовах усунення кордонів в економіці, інформаційному та культурному просторах. Віртуальність “рівних можливостей” способу життя у державах з якісно різним рівнем економічного розвитку породжує реальність масових міграційних процесів. Міграційні переміщення населення можуть відбуватися як всередині певної країни, так і виходити за її межі. Насамперед вони викликані або елементарними потребами мігрантів забезпечити власне існування, або їх намаганням досягти рівня пропагованого способу “суспільства споживання”.

Глобалізм – це принцип підходу в теорії і політиці до формування організації, функціонування та розвитку світу як цілісної економічної, соціокультурної і політичної суперсистеми. Глобалізм означає, що сучасне людство розглядається не як проста сума, сукупність більш чи менш відокремлених країн і народів, а як одне ціле, принципово нова всесвітня, глобальна система, усі структурні елементи якої (країни, народи тощо) знаходяться у тісному взаємозв'язку і взаємозалежності, що невпинно поглиблюються.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. тема глобалізації вийшла на перший план суспільної свідомості. Глобалізація виступає об'єктивною закономірністю розвитку усього людства, формування у майбутньому єдиної взаємопов'язаної світової спільноти. Ще в 1949 р. німецький філософ К. Ясперс висунув ідею про “глобальну єдність”, “єдине людство”, “єдину долю народів”,

“створення цілісного планетарного світу людей”. Говорячи про неминучу глобальну єдність світу, він вказав на два шляхи майбутнього розвитку суспільства: з одного боку, завжди буде діяти прагнення влади, яка ставить за мету створення світової імперії, а з іншого, – прагнення світу до такої світобудови, у якій життя людей буде вільним від страху. Світова імперія утримується єдиною владою, що підкорює собі усіх з якогось одного центру через насильство, а світовий порядок – це єдність без єдиної влади, єдність загальної згоди, солідарної відповідальності за долю людства [14]. А. Тойнбі стверджував, що у ХХ ст. почалась загальна світова історія, що торкнулася не лише основи суспільного ладу, а й основних тенденцій світових соціальних процесів. Характеризуючи новий світопорядок, А. Тойнбі у книзі “Дослідження історії” писав: “...індустріальна система почала різко нарощувати свою активність, так що розмах її діяльності набув глобального характеру”.

Процес глобалізації є подією світового значення і охоплює усі сфери людської діяльності. У сучасних умовах у глобалізаційні процеси тією чи іншою мірою втягнуті фактично усі країни і народи світу.

Ідея глобалізації вперше з’явилась у маловідомих французьких і американських публікаціях 60-х років ХХ ст. Поняття “глобалізація” увійшло до наукового обігу у 70-х роках минулого століття. Його пов’язують з новим етапом цивілізаційного розвитку, з особливостями утвердження постіндустріального виробництва і формування на цій основі нового міжнародного поділу праці [3, с. 209]. У сучасному розумінні термін “глобалізація” з’явився в середині 80-х років ХХ ст. Появу цього терміна пов’язують з іменем Т. Левітта, який запровадив його у статті, що була опублікована у “Гарвард бізнес рев’ю” у 1983 р., а поширення він набув завдяки американському соціологу Р. Робертсону, який у 1985 р. дав визначення поняттю “глобалізація” [2, с. 199].

У зарубіжній і вітчизняній науці немає єдиної точки зору стосовно сутності процесу глобалізації, а також таких понять, як “глобалізація”, “глобалізм”, “глобалістика”. Існує кілька десятків різних, зокрема і взаємовиключних визначень глобалізації, що відображає складність і неоднозначність цього явища. Розглянемо деякі з них.

Р. Робертсон розглядає глобалізацію як історичний процес посилення контактів між різними частинами світу, який призводить до зростання одноманітності у житті народів планети. Англійський вчений Д. Гелд зазначає, що глобалізація передбачає те, що політична, економічна і соціальна діяльність стає всесвітньою за своїми наслідками.

“Глобалізація, – пише В. М. Лукашевич, – це об’єктивний соціальний процес, змістом якого є посилення взаємозв’язків і взаємозалежності національних економік, національних політичних і соціальних систем, національних культур, а також взаємодія людини з навколишнім середовищем. В основі глобалізації лежить розвиток світових ринків товарів, послуг, праці, капіталу” [11, с. 13].

У. Бек вважає, що “...глобалізація має на увазі процеси, в яких національні держави і їх суверенітет влітаються в павутину транснаціональних факторів і підкоряються їх владним можливостям, їх орієнтації та ідентичності” [1, с. 26].

Різне трактування поняття “глобалізація” зумовлене масштабністю цього феномена і тією обставиною, що багато дослідників визначають процес глобалізації з використанням різних методологічних підходів. Поняття “глобалізація” тісно пов’язане з поняттями “глобалізм” і “глобалістика”. Багато дослідників у поняття “глобалізм” вкладають той самий зміст, що і в поняття “глобалізація”, часто розглядають їх як синоніми. Існують й інші точки зору, які виходять з того, що глобалізація виступає як загальна теорія глобалізму.

Аналіз наукових джерел дає змогу стверджувати, що процеси глобалізації однаковою мірою проявляють себе не в усіх країнах та регіонах. Окремі з них, через ті чи інші об’єктивні і суб’єктивні причини все ще залишаються на периферії глобальних процесів. Окрім того, відмінності між країнами, що задіяні у світовій глобалізації, та тими, які поки що залишаються поза орбітою цього процесу, останнім часом стають все відчутнішими. Така дисгармонія розвитку породжує нові тенденції та проблеми. Зокрема, відбувається масова міграція населення [6] у розвиненіші в економічному плані регіони, розшарування населення у розвинених країнах, в яких

формуються, завдяки іммігрантам, численні групи нових переселенців [10, с. 7–85], які в жоден спосіб не інтегрувалися у нове соціальне середовище.

Історично явище міграції – необхідний та природний атрибут міжнародних відносин, спільного існування різних народів, етнічних і соціальних груп, країн.

Основну роль у сучасному міжнародному русі населення відіграє трудова міграція. Масштаби її постійно зростають, і до цього процесу залучені фактично усі країни. Міждержавна трудова міграція набула безпрецедентного характеру, стає типовим явищем соціально-економічного життя сучасного світу. На початку 2003 р. нараховувалося тільки близько 30 млн. офіційно зареєстрованих трудящих-мігрантів, з урахуванням членів їх родин, учасників маятникової міграції (фронтальєрів), сезонних працівників, нелегальних мігрантів. Загальна чисельність трудових мігрантів оцінюється у чотири–п'ять разів вище [7, с. 57].

Потоки трудової міграції протягом тривалого періоду часу зазнавали значних змін. У минулому столітті міжнародна міграція була спрямована переважно в бідні капіталом колонії, і насамперед у Північну Америку, Австралію. Переміщення іммігрантів, засобів виробництва і фінансових ресурсів сприяло утворенню у другій половині XIX–XX ст. групи “переселенських держав”, основні напрямки суспільного розвитку яких визначалися європейськими державами, які були “надавачами” трудових ресурсів [12]. У цей період відбувалися також значні переміщення населення з Китаю та Індії переважно у Південно-Східну Азію і райони Індійського океану.

У другій половині минулого століття сформувалися нові центри притягання іммігрантів. Наймогутніший центр міграції склався у Західній Європі, в результаті чого з “надавача” трудових ресурсів більшість країн Європейського Союзу перетворилися на реципієнтів робочої сили [9, с. 115]. Уже на початку 50-х років XX ст. у країнах ЄС нараховувалося близько 15 млн. трудящих-мігрантів і членів їх сімей. У середині 1970-х років великий центр імміграції склався в районі Перської затоки, і на початку 1990-х років іноземні трудові ресурси становили там майже 70 % від усієї робочої сили [12].

Міжнародна міграція населення відіграє важливу роль у демографічному розвитку окремих країн і регіонів. У результаті міграційних потоків багато промислово розвинених країн нівелювали звужене відтворення населення. У 80-ті роки XX ст. частка зовнішньої міграції у загальному прирості населення таких країн, як Канада, Австралія, Франція, перевищила 25 %, США – близько 50 %. З іншого боку, значні еміграції приводили у багатьох країнах до процесу депопуляції, що спостерігалася у 1960-ті роки в Ірландії, Греції, Португалії, незважаючи на високий приріст населення у цих країнах. У другій половині 1980-х років Ліван втратив 1/10 частину населення, Мексика – близько 1 %.

Отже, розуміючи під міграцією, насамперед соціально-економічне явище, можна навести таке формальне визначення цього явища: це як постійне або тимчасове переміщення працездатного населення з одних країн до інших, що викликається і економічними, і неекономічними причинами [13, с. 270–278].

Враховуючи масштаби цього явища у глобальному вимірі, а також пов'язану із цим необхідність захисту внутрішнього ринку трудових ресурсів з одночасним забезпеченням їхньої конкурентоспроможності (flexsecurity), а також дефіцит кваліфікованих робітничих кадрів, зумовити активну позицію держав щодо розроблення та запровадження внутрішньої міграційної політики, яка має кореспондуватися з основними регіональними та міжнародними тенденціями [15, с. 210].

Міжнародні міграційні процеси регулюються країнами, які беруть участь в обміні трудовими ресурсами. Функції міждержавного та внутрішнього розподілу робочої сили, визначення обсягу та структури міграційних потоків дедалі більше виконують органи виконавчої влади, а також спеціально створені державні та міждержавні органи.

Важливим елементом державної міграційної політики є встановлення юридичного статусу трудящих-мігрантів, який визначає їх соціально-економічні, трудові, житлові та інші права, закріплені і в міжнародних угодах, і в національному законодавстві. Різноманітні аспекти трудової міграції і статус іноземних працівників віддзеркалюються у двосторонніх та багатосторонніх

угодах, відповідних національних законодавчих актах та урядових постановах. Засоби і методи реалізації держаної міграційної політики змінюються залежно від конкретної ситуації на ринку праці.

Поряд з чинниками, які стимулюють міграцію, необхідно враховувати також стримувальні чинники, з-поміж яких можна виокремити расові бар'єри, бар'єри соціально-економічного становища, економічні у вигляді високої вартості проїзду, психологічні, релігійні тощо [12].

До переліку найефективніших належать інституційні бар'єри у вигляді офіційної міграційної політики. Прикладом таких обмежень є система імміграційних квот, яка діє у США з 1921 р., що сьогодні замінена на систему переваг.

Характерна для нинішнього світу інтенсифікація міжнародних міграцій, що є наслідком і водночас одним із вагомих чинників глобалізації, повною мірою спостерігається і на Європейському континенті. У зв'язку з цим така важлива складова інтеграційних процесів, як пересування людей, поряд із вільним рухом товарів та капіталів, є предметом спільних політичних рішень Європейського Союзу. Вона стосується ситуації і всередині співтовариства, і його міграційних відносин із третіми країнами.

Для України міграційна політика об'єднаної Європи становить подвійний інтерес. По-перше, до ЄС з нашої держави спрямовується доволі численний еміграційний потік. Активно розвивається також співпраця у сфері запобігання нелегальній міграції, що є надзвичайно серйозною загрозою регіональній безпеці. По-друге, євроінтеграційні наміри України передбачають, окрім усього іншого, досягнення відповідності європейським стандартам у сфері міграційного законодавства та менеджменту.

Варто зазначити, що міграційна політика лише поступово і з великими труднощами стала предметом спільних зусиль у рамках ЄС. Адже національні міграційні політики країн-учасниць значно відрізнялися, що відображало різну соціально-економічну ситуацію, характер і ступінь гостроти міграційних проблем, особливі стосунки з колишніми колоніями, що виявлялися у спрощеному порядку в'їзду вихідців із них. Різні були правові, адміністративні, фінансові можливості європейських держав, культурні та політичні традиції.

У перші роки європейської інтеграції міграційним питанням приділяли мінімальну увагу. У 80-х роках минулого століття їх вирішували переважно шляхом неформальних міждержавних відносин, у 1990-х роках вони набувають формалізації, і лише після 1999 р. розпочався період розроблення і запровадження єдиної для ЄС міграційної політики і практики [16].

Зазначимо, однак, що вже під час створення спільного ринку передбачався вільний рух робітників в інтересах економічного розвитку. Гарантії свободи пересування робочої сили зафіксувала Паризька угода про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі, а також два Римські договори, завдяки яким було створено Європейське співтовариство з атомної енергетики та Європейське економічне співтовариство [5, с. 278–284].

Згодом була прийнята низка директив та рекомендацій щодо прав працівників-мігрантів з країн ЄС, а у 1976 р. була затверджена Програма дій щодо працівників-мігрантів та членів їхніх сімей. Громадяни країн-учасниць набули право вільно обирати місце проживання та працювати у межах кордонів співтовариства. Будь-яка дискримінація у працевлаштуванні, умовах оплати праці на підставі громадянства не припускалася.

Якісно новим кроком у регулюванні міграційних процесів було підписання у 1992 р. Договору про створення Європейського Союзу (Маастрихтської угоди), де цілком категорично заявлено, що будь-який громадянин країни-учасниці є громадянином Союзу, тобто серед усього іншого має право вільно пересуватися і обирати місце проживання на усій його території [4, с. 147–151].

Проте переважно міграційні питання залишалися у компетенції окремих країн. До того ж у Маастрихтській угоді зазначалося, що ніщо не перешкоджає урядам застосовувати заходи, які вони вважають необхідними, з метою контролю над імміграцією з третіх країн, запобігання злочинності та контрабанді [15].

Натомість значним кроком у формуванні єдиного європейського міграційного простору було набрання чинності у 1995 р. Шенгенських домовленостей. Впродовж п'яти років сторони угоди мали підготуватися до остаточного скасування прикордонного контролю на внутрішніх кордонах і його перенесення на зовнішній кордон. Завершення цього процесу було підтверджене у 1990 р. підписанням Конвенції про застосування Шенгенської угоди [8, с. 325–354].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можемо констатувати, що глобалізація виступає об'єктивною закономірністю, яка охоплює усі сфери життя суспільства: економіку, політику, культуру, мораль тощо і ґрунтується на глобалізації світової економіки, розвитку виробничих сил, науково-технічній революції й інформатизації. Водночас глобалізація є складним і внутрішньо-суперечливим процесом, оскільки, з одного боку, відкриває нові можливості економічного та духовного розвитку, призводить до поглиблення господарських зв'язків і співробітництва між країнами, залучення народів до найкращих досягнень, вироблених людством, а з іншого, – загострює існуючі та породжує нові проблеми і суперечності, призводячи до певних негативних наслідків.

У сфері трудової міграції глобалізація також не завжди має позитивні моменти, а тому для України нагальним питанням є реорганізація міграційних органів і тих, які мають відношення до міграційної проблематики, для упорядкування та контролю міграційних процесів, захисту прав українських трудових мігрантів.

1. Бек У. *Что такое глобализация?* / У. Бек. – М.: Прогресс, 2001. – 301 с. 2. Воробйова Л. С. *Глобалізація як соціальне явище сучасності* / Л. С. Воробйова // *Наука. Релігія. Суспільство*. – 2006. – № 2. – С. 199–204. 3. Гальчинський А. С. *Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти* / А. С. Гальчинський. – К.: Либідь, 2006. – 312 с. 4. *Договор о создании Европейского Союза (Маастрихтский договор)* // *Сб. междунар. правовых документов, регулирующих вопросы миграции*. – М., 1994. – С. 147–151. 5. *Договор о создании Европейского Экономического Сообщества* // *Сб. междунар. правовых документов, регулирующих вопросы миграции*. – М., 1994. – С. 278–284. 6. *Ионцев В. А. Международная миграция населения: теория и история изучения* / В. А. Ионцев. – М.: Диалог–МГУ, 1999. – 367 с. 7. *Козик В. В. Світове господарство та міжнародні економічні відносини* / В. В. Козик, М. П. Панкова. – Львів, 2001. – С. 57. 8. *Конвенция о применении Шенгенского соглашения от 14 июня 1985 года между Правительствами государств Экономического Союза Бенилюкс, ФРГ и Французской Республики о постепенной отмене контроля на общих границах* // *Сб. междунар. правовых документов, регулирующих вопросы миграции*. – М., 1994. – С. 325–354. 9. *Кугман П. Международная экономика. Теория и практика* / П. Кугман, М. Обстфельд. – М.: МГУ, 1997. – С. 115. 10. *Лебедева М. “Переходный возраст” современного мира* / М. Лебедева, А. Мельвиль // *Международная жизнь*. – 1999. – № 10. – С. 76–85. 11. *Лукашевич В. М. Глобалістика* / В. М. Лукашевич. – Львів: Новий світ-2000, 2007. – 400 с. 12. *Международные экономические отношения: учеб. пособ. / под ред. С. Ф. Сутырина, В. Н. Харламовой*. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 1996. – 248 с. 13. *Науменко С. Нелегальная миграция в Украине: пути и методы решения* / С. Науменко // *Проблеми активізації конституційно-правових досліджень і вдосконалення викладення конституційного права*. – Харків, 1999. – С. 270–278. 14. *Ясперс К. Смысл и назначение истории* / К. Ясперс. – М.: Политиздат, 1991. – 527 с. 15. *Boeles P. Fair immigration proceeding in Europe*. – Hague: Nijhoff, 1997. – XVIII. – 510 p. 16. *Geddes A. The Politics of Migration and Immigration in Europe*. – L.: Thousand Oaks; New Delhi: SAGE Publications, 2003. – 220 p.